

УДК 136.6

Соціальна психологія; психологія соціальної роботи

## **МОДЕЛЬ ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ ЦІННІСНИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**Малхазов О.Р.**

*доктор психологічних наук, професор,*

*головний науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і  
політико-психологічних досліджень*

*Інститут соціальної та політичної психології*

*Національної академії педагогічних наук України*

*вул. Андріївська, 15, Київ, Україна*

*orcid. org/0000-0001-7312-58305830*

*[Alexander.malkhazov@gmail.com](mailto:Alexander.malkhazov@gmail.com)*

У статті обґрунтовано методологію прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві. Визначено соціально-психологічні особливості кризового суспільства, які позначаються на динаміці ціннісних змін. При побудові прогностичних моделей ціннісних змін пропонується враховувати: особливості розгортання кризи та актуальний її етап, масштаби та глибину кризової ситуації. Встановлено, що найбільш релевантною для даного випадку є ідея використання теорій «середнього рівня» Р. Мертона як інструмента прогнозування. Ціннісні преференції розглянуто як генералізовані ціннісні пріоритети, що зумовлюють вибір життєвих стратегій, задають орієнтири, стандарти та критерії оцінювання цілей і способів їх досягнення. Обґрунтовано гіпотезу щодо перспективності прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві на основі визначення ймовірності переходу від цінностей, а відтак і стратегії виживання, що актуалізується на першому етапі кризи, до цінностей і стратегії розвитку. Представлено теоретичну модель прогнозування динаміки ціннісних преференцій, вибудовану відповідно до логіки розгортання кризи.

Запропоновано критеріальну модель ціннісних пріоритетів, на основі якої конструюється інструментарій емпіричного дослідження. Модель містить 4 групи показників та індикаторів (особливості реагування на кризову ситуацію; особливості цілепокладання; потенціал реалізації поставлених цілей; особливості соціальних практик та ціннісних пріоритетів). Індикатори визначені окремо для кожної з ціннісних стратегій (виживання та розвитку). На етапі розробки інструментарію для збору первинних даних пропонується використовувати метод мозкового штурму, метод «Делфі», методи кореляційного, регресійного, факторного та кластерного аналізу. Найбільш релевантними завданням емпіричного дослідження визначено методи психосемантики (зокрема оціночне шкалювання), анкетування, метод експертних оцінок.

**Ключові слова:** ціннісні преференції, методологія прогнозування, теорії «середнього рівня», кризове суспільство, критеріальна модель, теоретична модель, цінності виживання, цінності розвитку.

## **A MODEL FOR FORECASTING THE DYNAMICS OF VALUE PREFERENCES IN A CRISIS SOCIETY**

*Chief researcher of the Laboratory of Methodology of Psychosocial and Political-  
Psychological Research*

*Andriivska str., 15, Kyiv, Ukraine*

*[orcid.org/0000-0001-7312-5830](https://orcid.org/0000-0001-7312-5830)*

*[Alexander.malkhazov@gmail.com](mailto:Alexander.malkhazov@gmail.com)*

In the article, a methodology for forecasting the dynamics of value preferences in a crisis society is substantiated. Social-psychological characteristics of the crisis society that have an impact on the dynamics of values changes are defined. When building prognostic models of value changes, it is suggested to take into account: the characteristics of the unfolding of the crisis and its current stage, the scale and depth of the crisis situation. It is determined that the most relevant for this case is the idea of using the middle-range theory of R. Merton as a forecasting instrument. Value preferences are considered as generalized value priorities that determine the

choice of life strategies, set guidelines, standards, and criteria for evaluating goals and ways to achieve them. The hypothesis regarding the prospects of forecasting the dynamics of value preferences in a crisis society based on the determination of the probability of transition from values (and hence the survival strategy, which is actualized at the first stage of the crisis) to values and development strategy, is substantiated. A theoretical model for forecasting the dynamics of value preferences, built according to the logic of the unfolding of the crisis, is presented. A criterion model of value priorities is proposed, on the basis of which the empirical research toolkit is constructed. The model contains 4 groups of indicators (features of response to a crisis situation; features of goal setting; potential for the realization of set goals; features of social practices and value priorities). Indicators are defined separately for each of the value strategies (survival and development). At the stage of developing the tools for collecting primary data, it is suggested to use the brainstorming method, the Delphi method, methods of correlation, regression, factor, and cluster analysis. Methods of psychosemantics (in particular, evaluation scaling), questionnaires, and the method of expert evaluations are defined as the most relevant to the tasks of empirical research.

**Key words:** value preferences, forecasting methodology, middle-range theories, crisis society, criterion model, theoretical model, survival values, development values.

**Постановка проблеми.** Без урахування динаміки ціннісних преференцій неможливо розробити і успішно реалізувати стратегії управління, орієнтовані на подолання ситуативних проблем та досягнення бажаного результату, що й зумовлює соціальний запит на прогнозування ціннісних змін. Цінності, їх конфлікти та динаміка є ключовими як для кризових суспільств, так і для соціальних систем сталого розвитку [10; 1; 2]. Водночас прогнозування у соціально-психологічних дослідженнях ускладнюється розмаїттям методологічних підходів і проблемою релевантності результатів польових досліджень [5]. При виборі методології прогнозування за основу

зазвичай беруть таку теорію, яка дає змогу за мінімально достатньою кількістю фактів передбачати вектор змін та описувати соціально-психологічні механізми досліджуваного процесу чи явища. Оскільки механізми і детермінанти соціальних процесів не є універсальними, для кожної задачі на прогнозування доводиться розробляти окрему теоретичну модель і обирати адекватні прийоми та методи.

**Мета статті.** Теоретичне обґрунтування методології прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві.

Для досягнення поставленої мети було проаналізовано слабкі і сильні сторони дослідницького інструментарію, який використовується у подібних дослідженнях; визначено детермінанти динаміки ціннісних преференцій; проаналізовано особливості впливів кризового середовища; розроблено концептуальну модель для прогнозування ціннісних змін.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

Для прогнозування ціннісних змін особливий інтерес становить теорія структурно-функціонального аналізу Р. Мертона [7]. Автор зосереджується на потенціальних можливостях аналізу як методу дослідження соціальних реальностей і доходить висновку, що аналіз елементів явища (процесу, ситуації) має певну практичну цінність, оскільки дає змогу оцінити зміни всередині досліджуваного об'єкта. Р.Мертон пропонує вирізнити функціональні зміни (такі, що сприяють адаптації) та дисфункціональні, які заважають пристосуванню. Як методологічний інструмент прогнозування застосовуються теорії «середнього рівня», які виконують функцію «категоріального містка» між малими, включеними у дослідження гіпотезами та загальною соціальною теорією. Формулювання логічно взаємопов'язаних тверджень на основі зіставлення певних фактів дає змогу знаходити альтернативні пояснення, з яких, після емпіричної перевірки, виводяться закономірності. Автор зауважує, що неможливо визначити таку незалежну змінну, яка б задовольняла всі досліджувані ситуації, відтак, при

прогнозуванні продуктивним може бути опертя на відокремлені гіпотези, які формулюються у конкретних дослідженнях, а не на якусь загальну теорію.

Дослідження ціннісних преференцій в Україні проводяться порівняно недавно [3; 2]. Психологічні розвідки присвячені, переважно, виявленню умов, механізмів та соціально-психологічних детермінант формування ціннісних преференцій. Соціологи вивчають тенденції ціннісних змін, регіональні відмінності ціннісних пріоритетів, проводять моніторингові дослідження ціннісних орієнтацій українців.

Під ціннісними преференціями тут і далі ми розумітимемо генералізовані ціннісні пріоритети, які визначають вибір життєвих стратегій, задають орієнтири, стандарти та критерії оцінювання цілей і способів їх досягнення. Відповідно до стратегічних пріоритетів відбирається і інтерпретується інформація, трансформуються смисли і ідентичності, утворюються нові референтні групи, переосмислюються сенси взаємодії, визначаються проміжні і кінцеві цілі, обираються засоби їх досягнення. Засади соціально-психологічного прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризових умовах з урахуванням культурних особливостей українського суспільства досі системно не розроблялися, водночас міркування щодо ймовірних наслідків кризових явищ для ціннісної сфери особистості і спільноти представлені у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників [6; 4; 11].

Для прогнозування динаміки ціннісних преференцій важливо визначити соціально-психологічні прояви суспільної кризи та найбільш поширені особливості кризових практик. В. Банах & Л. Банах; D. Innerarity та ін. [1; 9] виокремлюють три стадії перебігу суспільних криз: дестабілізації, конфлікту та стадію виходу з кризи. На кожній із стадій трансформується ціннісна сфера: змінюються смисли і пріоритети, ціннісні практики і очікування.

Як свідчать результати згаданих вище досліджень, у кризових суспільствах:

- унеможлиблюється планування віддаленого, а часом і середньострокового майбутнього та розуміння свого місця в ньому; зростає невизначеність, що призводить до зниження соціальної довіри, здатності до солідаризації і співробітництва;

- знижується добробут, внаслідок чого слабнуть зв'язки з близьким оточенням і погіршується соціальне самопочуття;

- падіння рівня безпеки супроводжується підвищенням тривожності, що призводить до зниження якості аналізу інформації, зростання частки ситуативних реакцій, домінування цінностей справедливості над цінностями законності;

- на тлі зростання негативних очікувань збільшується прагнення швидких рішень; поширюються песимістичні настрої;

- докризові практики виявляються неефективними, що унеможлиблює розв'язання життєво важливих проблем у звичний спосіб;

- смисли і настанови втрачають колишнє значення і вже не відповідають реаліям, виникає невідповідність інтенцій можливостям, що породжує потребу у реінтерпретації смислів та зміні настанов;

- втрачають визначеність перспективи (саморозвитку, реалізації задумів, досягнення цілей тощо), що призводить до втрати звичних орієнтирів, зниження впевненості у власній спроможності приймати ефективні рішення;

- відтермінується задоволення власних потреб, важливих рішень, дій на майбутнє («життя як очікування») зрештою призводить до втрати відчуття реальності.

Цей перелік прямих і опосередкованих детермінант ціннісних змін не є вичерпним, водночас достатній для того, щоб зрозуміти масштаби викликів кризового середовища, які суттєво змінюють поведінку людей і змушують їх обирати нові стратегії у несприятливих умовах до того ж з обмеженими ресурсами. У будь-якому сталому суспільстві існує певний розподіл спільноти за ціннісними преференціями, який у різні періоди більше чи менше наближається до стандартів нормального розподілу. Можна припустити, що

для тієї частини спільноти, яка і в докризовий період практикувала переважно стратегії виживання, на першому етапі кризи мало що зміниться, більше того, вона може виявитись адаптивнішою і певний час доволі успішно функціонувати в координатах вже неіснуючої нормальності. Та ж частина спільноти, яка раніше комбінувала ціннісні стратегії або ж на момент кризи вважала пріоритетними цінності розвитку, вже на першому етапі кризи реагує на виклики і доволі швидко усвідомлює необхідність прийняття нової реальності.

Першою реакцією суспільства на кризу частіше за все стає перехід більшості громадян до стратегії виживання, орієнтованої на утримання максимально можливого рівня безпеки, адаптацію старих практик до нових умов, пошук рішень, які б могли відтермінувати наслідки втрати докризової нормальності. Одним з індикаторів входження в кризу і загалом виправданим кроком є перехід на короточасні життєві проекти (ближні цілі, мінімальні очікування, ситуативно обрані засоби, результати, що дають змогу зберегти status quo). Певний час такі проекти можуть бути реалізовані за рахунок накопичених ресурсів (матеріальних, соціальних, психологічних).

Поступово усталені практики втрачають ефективність, навіть близькі цілі не досягаються, поширюється розчарування, зростають конфліктність, тривожність, руйнується звичний порядок життя. По мірі усвідомлення невідповідності старих практик новим реаліям (цілям, очікуванням тощо) трансформуються смисли, змінюються ціннісні пріоритети. На цьому етапі громадяни, соціальні групи і суспільство загалом остаточно визначаються з очікуваннями щодо посткризового стану, обираючи між відновленням попередньої нормальності і утвердженням нової. Вибір стратегії виживання (збереження старого) чи стратегії розвитку (конструювання і утвердження нового) значною мірою залежить від рівня опору змінам, що зумовлюється, з одного боку, масштабом, швидкістю та інтенсивністю ціннісних змін, а з другого – браком ресурсів, суттєво поглибленим кризовою ситуацією. До таких ресурсів відносимо, насамперед, готовність докладати значні зусилля в

умовах негарантованого результату, упевненість у власній спроможності вплинути на ситуацію, наявність планів і принципова досяжність цілей, соціальна відповідальність, гнучкість пріоритетів.

Частка спільноти, яка обиратиме стратегію розвитку на другому і третьому етапах кризи визначатиметься, насамперед, рівнем прийняття невизначеності і хаосу; готовністю до активності; рівнем довіри; поширеністю таких настроїв, як паніка, тривога, протестність; готовністю до ризику; гнучкістю меж; готовністю до співробітництва і партнерства; толерантністю до інакшості тощо.

Ціннісній сфері спільноти (особистості, групи) властива багаторівневість і різноплановість, відтак вкрай складно задовольнити вимоги належної деталізації і вичерпності при виокремленні показників, на основі яких буде здійснюватись прогнозування, та визначити міру їх впливу на динаміку ціннісних змін у майбутньому. Тому соціально-психологічне прогнозування ціннісних преференцій має високий ступінь ризиків, невизначеності, а середньостроковий і довгостроковий прогнози зазвичай мають високий рівень похибки.

Зважаючи на описані соціально-психологічні особливості кризових середовищ, підходи до типологізації ціннісних змін та виокремлення стратегій поведінки у кризових суспільствах видається продуктивним при прогнозуванні динаміки ціннісних преференцій враховувати а) актуальний етап розвитку кризи, б) масштаби та глибину поведінкових змін (безпека, ціле покладання, соціальний комфорт, політико-громадянські цінності та цінності самореалізації), в) зміни ієрархії цінностей (баланс цінностей виживання та розвитку). Найбільш інформативним для кризового суспільства видається конструювання прогностичної моделі та визначення підходів до інтерпретації даних стосовно двох ймовірних векторів ціннісних змін: цінностей виживання і цінностей розвитку.

Компонентами теоретичної моделі, на основі якої прогнозуватиметься динаміка ціннісних преференцій у кризовому суспільстві, було визначено:



особливості реагування на кризову ситуацію; особливості цілепокладання; потенціал реалізації поставлених цілей; ціннісні пріоритети та соціальні практики.

Операціоналізація компонентів прогностичної моделі неможлива без виокремлення індикаторів, на основі яких будується інструментарій та здійснюється набір сирих даних. Нижче (табл.1.) представлено критеріальну модель оцінювання ціннісних пріоритетів, розроблену в результаті узагальнення досліджень різних аспектів ціннісних уподобань [4; 6; 8]

*Таблиця.1.*

Критеріальна модель показників та індикаторів,

Показники	Індикатори	
	<i>спрямованості на виживання</i>	<i>спрямованості на розвиток</i>
<i>Особливості реагування на кризову ситуацію</i>	Переконаність у існуванні простого способу повернення втраченої нормальності	Недовіра до обіцянок повернути втрачену нормальність шляхом простих рішень
	Намагання слідувати усталеним практикам, адаптуючи їх до нових умов	Трансформування практик, відмова від тих, що виявились неефективними в умовах кризи
	Високий рівень тривоги, нездатність контролювати емоції	Здатність контролювати тривогу, емоційні сплески
	Високий рівень протестності	Низький рівень протестності
	Регулярні напади паніки	Панічні настрої гамуються
	Звернення до сакрального (релігія, вищі сили, обереги, рятівні обряди і традиції)	Апеляція до раціо (історія, досвід, інструменти впливу тощо)
	Життєві плани і наміри поставлені на паузу	Життєві плани і наміри реалізуються в міру можливості
	Майбутнє уявляється як ідеалізоване минуле	Уявлення про майбутнє, як інший вимір життя
<i>Особливості цілепокладання</i>	Переважають короткострокові цілі	Увесь спектр цілей (короткострокові, середньострокові, віддалені)
	Значна частка нереалізованих цілей (через брак умов, індивідуальних здатностей чи принципову недосяжність)	Більшість цілей досягається повністю або частково
	Плани саморозвитку не складаються	Планується опанування компетентностей, необхідних для реалізації цілей
	Переважає реактивна поведінка (без попереднього аналізу ситуації, планування дій та вибору засобів)	Переважає активність «на випередження» на основі передбачення розвитку ситуації, з

		вибором стратегії і засобів досягнення цілей
<i>Потенціал реалізації поставлених цілей</i>	Соціальна активність ситуативна, переважно ритуальна, традиційна, звичаєва. Сенс життєдіяльності – у виконанні соціальних ролей.	Соціальна активність внутрішньо мотивована, вибір на користь активних моделей поведінки, прийняття реальності. Сенс життєдіяльності – у реалізації задуманого, мрій про майбутнє, перетворенні реальності
	Нерозвинені рефлексивні практики (чинники кризи не аналізуються, мотиви акторів і причини помилкових рішень не встановлюються, проміжні цілі не артикулюються, схильність до оціночних суджень, виразне прагнення вирішити проблеми якомога швидше)	Розвинені рефлексивні практики, здатність гальмувати прагнення швидко вирішити проблему, уникання оціночних суджень
	Схильність довіряти емоційно забарвленій інформації, нездатність розпізнати маніпулятивні впливи, навіюваність, прихильність «теорій змов», апелювання до справедливості	Здатність до раціонального оцінювання інформації (верифікація, розпізнавання маніпуляцій, недовіра до інформації, зверненої до емоцій, апеляції до законності)
	Ставлення до невизначеності інтолерантне або активно інтолерантне (сприйняття невизначеності як загрози руйнації звичного порядку, намагання вибудувати своє життя в рамках усталених схем і стандартів)	Ставлення до невизначеності толерантне або профіцитарне (прагнення використати переваги ситуації невизначеності для просування нових рішень і встановлення нових правил; сприйняття невизначеності як можливості для розвитку).
	Уникнення ризику (відмова від активності, яка може привести до втрат)	Готовність до ризику (готовність до активності з негарантованим успіхом)
	Нижчий за середній рівень соціальної відповідальності (відсутні практики прогнозування наслідків дій (бездіяльності), поблажливе ставлення до незаконних дій, схильність до патерналізму, екстернальний локус контролю )	Вищий за середній рівень соціальної відповідальності (прогнозування наслідків дій (бездіяльності), нетерпимість до непрозорих і незаконних дій; прагнення до самостійності, інтернальний локус контролю)
	Низький рівень соціальної довіри (очікування від інших недружнього ставлення, порушення норм і правил, обмежений соціальний капітал)	Високий рівень соціальної довіри (очікування від інших чесної поведінки відповідно до норм і правил; розгалуженість мережі соціальних зв'язків)
	Інтегрованість спільноти низька або нижча за середню	Інтегрованість спільноти вища за середню (готовність відповідати за себе та близьких, при вирішенні

	(переважають очікування захисту у відповідь на відданість)	проблем акцент на розв'язанні завдань, а не на збереженні взаємин)
<i>Особливості соціальних практик та ціннісних пріоритетів</i>	Пріоритетність цінностей порядку, слухняності, акуратності, дисциплінованості. Відсторонення від реалій життя.	Пріоритетність цінностей свободи, рівності, демократії, автономії, самоствердження, самозабезпечення, розмаїтості. Критичне ставлення до суспільних реалій.
	Орієнтація на покірність, слідування за більшістю, безініціативність	Здатність генерувати ідеї і мобілізувати інших на їх реалізацію, планувати власний час для вирішення проблем спільноти
	Вибір пасивних моделей поведінки, які часто використовуються; уникнення ситуацій пов'язаних з пізнання нового, інтелектуального та загально-культурного розвитку; прагнення до постійного узгодження своїх висловів і дій з іншими, громадською думкою	Вибір і прийняття активних моделей поведінки, які часто використовуються; цінність активного життя, його повноти та емоційного різноманіття; прагнення до пізнання нового, розширення кругозору, інтелектуального та загально-культурного розвитку
	Зовнішня детермінація цілей, ставлень, сфер і форм громадянської участі	Внутрішня детермінація цілей, ставлень, сфер і форм громадянської участі
	Схильність до маніпуляцій, замкненість, ригідність, настороженість, агресивність.	Здатність до продуктивної співпраці (без домінування, застосування маніпуляцій, з чіткою артикуляцією власних цілей, мотивів і толеруванням цілей і мотивів інших), відвертість, гнучкість.
	Практики взаємодії з іншими на засадах переважання індивідуального над спільним; орієнтації на індивідуальні блага; залежність від оточення; ксенофобія	Практики взаємодії з іншими на засадах балансу індивідуального та спільного; орієнтація на спільне благо; орієнтація на співпрацю; дружлюбність; унормованість власних намірів та поведінки
	Схильність до келійності, секретності, не контрольованості у прийнятті рішень та діяльності	Прагнення відкритості, прозорості, підзвітності у прийнятті рішень та діяльності
	Переконаність у власній неспроможності виступати причиною змін або протидіяти змінам	Усвідомлення і контроль своєї здатності виступати причиною змін (або протидії змінам)
	Проектування теперішнього (уявлення про себе тут і тепер)	Самопроекція в майбутнє (уявлення про себе і самореалізацію тут, тепер і у майбутньому)

На етапі розробки інструментарію для відбору необхідної і достатньої кількості індикаторів доцільно використовувати метод мозкового штурму та метод «Делфі». Застосування кореляційного, регресійного, факторного та кластерного аналізу отриманого масиву даних на підготовчому етапі розробки прогнозу дасть змогу обрати адекватну прогностичну модель і підвищить його надійність.

Як раніше зазначалося, ми виходили з того, що прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві має бути зосереджене на визначенні ймовірності переходу від цінностей, а відтак і стратегії виживання, яка актуалізується на першому етапі кризи, до цінностей і стратегії розвитку. Модель детермінації ціннісних преференцій, на основі якої пропонується вибудовувати прогноз їх динаміки, представлена на рис. 1.

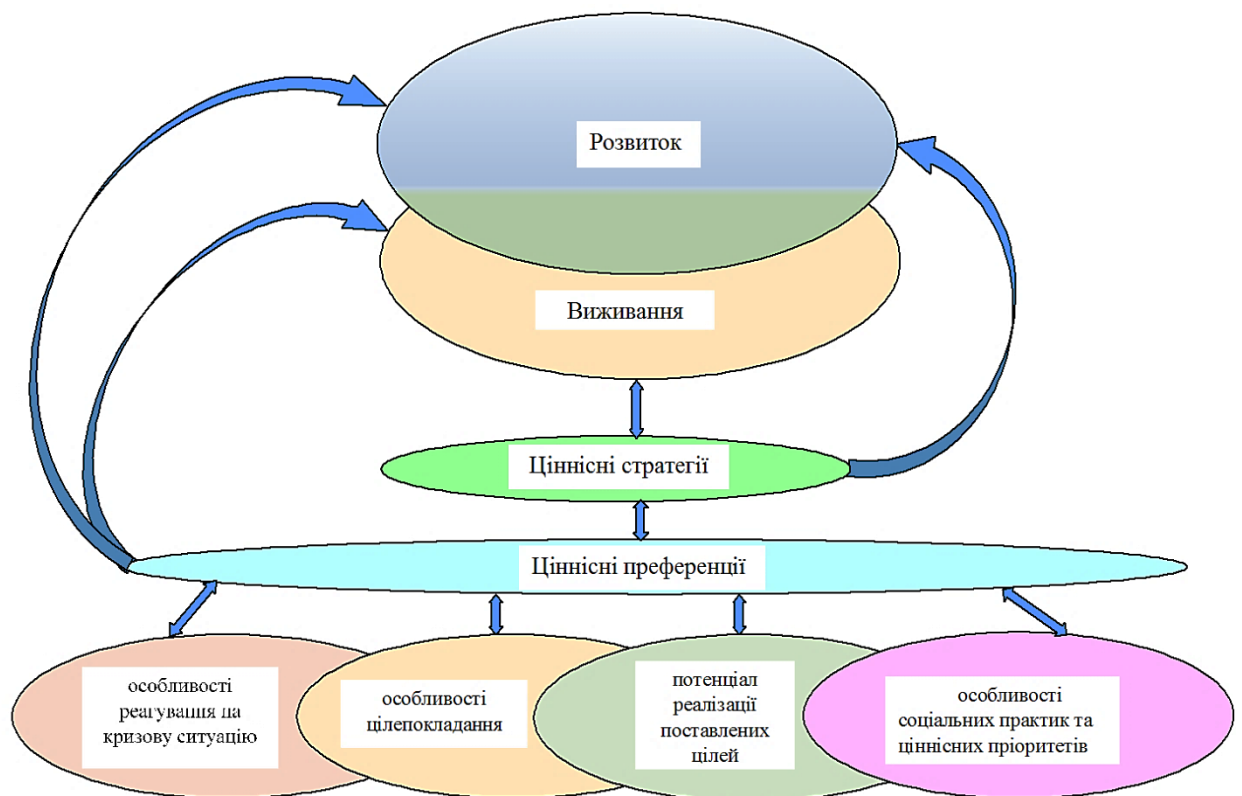


Рис. 1. Теоретична модель детермінації ціннісних преференцій у кризовому суспільстві

Запропонована модель прогнозування динаміки ціннісних преференцій є круговою, зміни у окремих структурних компонентах можуть детермінувати

зсуви ціннісних преференцій як безпосередньо, так і опосередковано, через розгортання трансформації від компонента до компонента, до того ж не лише послідовно, а й хаотично, як у одному, так і в зворотному напрямі.

### **Висновки**

Для прогнозування динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві найбільший інтерес становлять зміни балансу цінностей виживання і розвитку. Перша група ціннісних пріоритетів виявляється у прагненні утриматись в межах норм і правил докризової нормальності чи бодай пригальмувати її руйнування, а друга – в прийнятті нової реальності і намаганні виробити нові моделі поведінки, які дадуть змогу пережити кризу і вибудувати нову нормальність. При побудові прогностичних моделей ціннісних змін варто враховувати: особливості розгортання кризи та актуальний її етап, а також масштаби та глибину кризової ситуації.

Найбільш інформативні показники, на основі яких пропонується вибудовувати прогноз динаміки ціннісних преференцій у кризовому суспільстві, утворили чотири групи базових компонентів теоретичної моделі. Означення виокремлених компонентів моделі відображає логіку розгортання процесу визначення ціннісних пріоритетів та їх зміни: особливості реагування на кризову ситуацію, особливості ціле покладання, потенціал реалізації поставлених цілей, ціннісні пріоритети та соціальні практики. Найбільш перспективними для визначення ціннісних пріоритетів видаються оціночні шкали (шкала Лайкерта, семантичний диференціал, графічна рейтингова шкала тощо).

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаються нами у аналізі результатів прикладних досліджень процесів і явищ, які безпосередньо чи опосередковано впливають на динаміку ціннісних преференцій, з метою формулювання проміжних гіпотез та встановлення закономірностей. Це дасть змогу уточнити запропоновану модель та перелік показників і індикаторів, що сприятиме підвищенню адекватності моделі і точності прогнозу.

### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Банах, В. А., & Банах, Л. С. (2016). Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, (64), 13-21.

2. Бриндза В. В. (2020). Україні насолода життям відходить на другий план. Тому що ми і досі продовжуємо виживати. 13.04.2020. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/01/viktoriya-bryndza-2/>

3. Вербецька, Т. О. (2015). Ціннісні преференції в соціологічному дискурсі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, (65-66), 56-64.

4. Жадан, І. (2021). Інформаційна безпека середовища як чинник розвитку громадянської компетентності молоді. *Проблеми політичної психології*, 24, 248-257.

5. Жовтянська, В. (2021). Психологічні засади моделювання як методичного напрямку соціальної прогностики. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, (48 (51)), 9-15.

6. Лушин, П. В. (2017). Хаос и неопределенность: от страдания—к росту и развитию. *монографія/ПВ Лушин*.

7. Мертон, Р. К. (2006). Социальная теория и социальная структура. М.: АСТ: Хранитель. С. 246-272.

8. Bayer, M., Schwarz, O., & Stark, T. (2021). Citizenship in flux: Introduction and a conceptual approach. In *Democratic Citizenship in Flux* (pp. 7-22). transcript Verlag.

9. Innerarity, D. (2022). Governing a Crisis Society. *Open Journal of Political Science*, 12(2), 195-206.

10. Rawluk, A., Ford, R., & Williams, K. (2018). Value-based scenario planning: exploring multifaceted values in natural disaster planning and management. *Ecology and Society*, 23(4).

11. Siltaloppi, J., & Vargo, S. L. (2014, January). Reconciling resource integration and value propositions--the dynamics of value co-creation. In *2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1278-1284). IEEE.

## REFERENCES

1. Banax, V. A., & Banax, L. S. (2016). *Transformaciya cinnisny`x oriyentacij molodi v umovax kry`zovogo suspil`stva* [Transformation of value orientations of youth in the conditions of a crisis society]. *Gumanitarny`j visny`k Zaporiz`koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, (64), 13-21. [in Ukrainian].

2. Bry`ndza V. V. (2020). *Ukrayini nasoloda zhy`ttyam vidxody`t` na drugy`j plan. Tomu shho my` i dosi prodovzhuyemo vy`zhy`vaty`* [In Ukraine, the enjoyment of life recedes into the background. Because we still continue to survive]. 13.04.2020. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/01/viktoriya-bryndza-2/2/>. [in Ukrainian].

3. Verbecz`ka, T. O. (2015). *Cinnisni preferencyi v sociologichnomu dy`skursi* [Value preferences in sociological discourse]. *Social`ni texnologiyi: aktual`ni problemy` teorii ta prakty`ky`*, (65-66), 56-64.3 [in Ukrainian].
4. Zhadan, I. (2021). *Informacijna bezpeka seredovy`shha yak chy`nny`k rozvy`tku gromadyans`koyi kompetentnosti molodi* [Information security of the environment as a factor in the development of civic competence of young people]. *Problemy` polity`chnoyi psy`xologiyi*, 24, 248-257. [in Ukrainian].
5. Zhovtyans`ka, V. (2021). *Psy`xologichni zasady` modelyuvannya yak metody`chnogo napryamu social`noyi prognosty`ky`* [Psychological principles of modeling as a methodological direction of social prognostication]. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, (48 (51)), 9-15.6. [in Ukrainian].
6. Lushy`n, P. V. (2017). *Xaos y` neopredelennost`: ot stradany`ya–k rostu y` razvy`ty`yu. monografy`ya* [Chaos and uncertainty: from suffering to growth and development. monograph]. /PV Lushy`n. [in Ukrainian].
7. Merton, R. K. (2006). *Sotsial'naya teoriya i sotsial'naya struktura* [Social theory and social structure]. M.: AST: Khranitel'. S. 246-272. [in Russian].
8. Bayer, M., Schwarz, O., & Stark, T. (2021). Citizenship in flux: Introduction and a conceptual approach. In *Democratic Citizenship in Flux* (pp. 7-22). transcript Verlag.
9. Innerarity, D. (2022). Governing a Crisis Society. *Open Journal of Political Science*, 12(2), 195-206.
10. Rawluk, A., Ford, R., & Williams, K. (2018). Value-based scenario planning: exploring multifaceted values in natural disaster planning and management. *Ecology and Society*, 23(4).
11. Siltaloppi, J., & Vargo, S. L. (2014, January). Reconciling resource integration and value propositions--the dynamics of value co-creation. In *2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1278-1284). IEEE.